

ROLA SĄDZIEGO W KANONICZNYM PROCESIE O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA – WYBRANE ZAGADNIENIA

THE ROLE OF THE JUDGE IN THE CANONICAL PROCESS FOR THE NULLITY OF MARRIAGE – SELECTED ISSUES

Ks. kmdr por. w st. spocz. dr Zbigniew Jaworski

Sąd Metropolitalny Szczecińsko-Kamieński, Polska
e-mail: zjaworski54@wp.eu; <https://orcid.org/0009-0006-6124-0210>

Abstrakt

Sądownictwo kościelne stawia określone warunki, aby powierzyć urząd sędziego duchownemu, a nawet świeckiemu. Kodeks Prawa Kanonicznego określa też uprawnienia i obowiązki sędziom kościelnym. Najczęstszym procesem w sądach kościelnych jest proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Temat artykułu wprowadza w problematykę troski Kościoła o zbawienie dusz.

Problem badawczy artykułu koncentruje się z jednej strony na przepisach prawa, a z drugiej strony na aplikacji przepisów prawa w konkretnej sytuacji życiowej stron. Troska o prawdę obiektywną sązonego małżeństwa przyświecała Autorowi artykułu, który ponad dwadzieścia lat sędził sprawy sporne małżeńskie i karne kanińskie w dwóch sądach metropolitalnych. Materiał badawczy to ponad półtora tysiąca wydanych wyroków i dekretów oraz kilka tysięcy wniosków sędziowskich. Ważną sprawą we wszystkich procesach sądowych jest bezstronność i obiektywizm sędziego, co w prawie państwowym jest określane jako niezawisłość sędziowska.

Słowa kluczowe: wikariusz sądowy, sędzia, proces, nieważność małżeństwa, trybunał kościelny, bezstronność sędziowska

Abstract

Ecclesiastical judiciary imposes specific conditions to appoint a judge, whether cleric or layperson. The Code of Canon Law outlines the rights and duties of ecclesiastical judges. The most common process in ecclesiastical courts is the process for

the declaration of nullity of marriage. The topic of the paper introduces the issue of the Church's concern for the salvation of souls.

The research problem of the paper focuses on, on the one hand, the legal regulations, and on the other hand, the application of these regulations in the specific life situations of the parties involved. The Author's concern for the objective truth about the judged marriage is reflected in his over twenty years of experience in adjudicating marital and clerical criminal cases in two metropolitan courts. The research material consists of over one and a half thousand issued judgments and decrees, as well as several thousand judicial motions. An important issue in all judicial processes is the impartiality and objectivity of the judge, which in civil law is referred to as judicial independence.

Keywords: judicial vicar, judge, process, marriage nullity, ecclesiastical tribunal, judicial impartiality

Sędzia jest osobą, której powierzono urząd sądenia spraw spornych i innych (np. karnych, administracyjnych), ferowania wyroków czy to kolegalnie czy jednoosobowo. Sędzia może kierować całością procesu, spełniać funkcje kierownicze i decyzyjne [Krukowski 2007, 32]. Sędzia posiada także pewien zakres władzy administracyjnej, mocą której może wyznaczać obowiązki urzędnikom trybunału oraz nadzorować strony procesowe [Greszata-Telusiewicz 2019, 2593]. Rola i kompetencje sędziego ewaluują od staro Kodeksu¹, poprzez Kodeks papieża Jana Pawła II², instrukcję *Dignitas connubii*³, aż do *Mitis iudex Dominus Iesus*⁴ i *Mitis et miscors Iesus* papieża

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej: KPK/17].

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

³ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „*Communicationes*” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej: DC].

⁴ Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-970; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst

Franciszka⁵. Chociaż ani KPK/17 ani KPK/83 nie podają precyzyjnej definicji sędziego, to jednak oba kodeksy wskazują na pewne cechy, funkcje czy zadania, które prawodawca przypisuje sędziemu. Uwzględniając coraz powszechniejszą mentalność rozwodową, która nie rozumie i nie akceptuje trwałości małżeństwa sakramentalnego oraz wzmagający się relatywizm moralny traktujący wybiórczo naukę Kościoła o małżeństwie i rodzinie należy przypominać i powracać do początku, iż: „mężczyzną i niewiastą stworzył ich” (Mk 10, 6), nakazał im prokreację oraz trwałość: „Co Bóg złączył tego człowiek niech nie rozdziela” (Mk 10, 9).

Jako ponad dwudziestoletni pracownik sądów kościelnych, zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji w sprawach spornych i karnych podjąłem ten temat dla przypomnienia nauki Kościoła, ale też chcę wspomnieć o zjawiskach, które zaburzają relacje w sądach, oscylują na granicy prawa, a nawet mogą wpływać na nieważność wyroku. Każdy wikariusz sądowy poza stosowaniem przepisów może kreować własny styl sądenia w swoim trybunale, czy opracowywać regulamin sądu, ale bez naruszania prawa i z poszanowaniem ciągłości. Praktyka wskazuje, iż nie bez znaczenia są też miejsca kształcenia sędziów. Sędziowie kształceni na uczelniach zagranicznych nieco różnią się od sędziów kształconych w Polsce, szczególnie w instrukcji sprawy i podczas sesji sędziowskich.

Przez „kanoniczny proces o nieważność małżeństwa”, użyty w tytule należy rozumieć kodeksowy proces specjalny o nieważność małżeństwa. A „wybrane zagadnienia”, tylko dlatego, iż zazwyczaj czas konferencji nie pozwala na pełne przedstawienie referowanego zagadnienia. Więcej czasu wymaga dyskusja, która ubogaca konferencję.

łacińsko-polski, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej: MIDI].

⁵ Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis et misericors Iesus quibus canones Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 946-957; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis et misericors Iesus, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łacińsko-polski, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej: MeMI].

1. Wymagania wobec sędziego w sądzie kościelnym

Wśród wymagań kodeksowych na szczególną uwagę zasługuje osobowość i prawość sędziego, wykształcenie i doświadczenie: „Zarówno wikariusz sądowy, jak i pomocniczy wikariusz sądowy powinni być kapłanami o nieposzlakowanej opinii *integrae fama*, doktorami lub przynajmniej licencjatami prawa kanonicznego, mającymi nie mniej niż trzydzieści lat” (kan. 1420 § 4 KPK/83). „W diecezji biskup powinien ustanowić sędziów diecezjalnych, którymi powinni być duchowni, (kan. 1421 § 1 KPK/83). Za zgodą konferencji biskupów rolę sędziego może pełnić także świecki, ale tylko w razie konieczności mógłby zostać dołączony do tworzonego kolegium (por. kan. 1421 § 2 KPK/83). „Sędziowie powinni cieszyć się nieposzlakowaną opinią oraz być doktorami lub przynajmniej licencjatami prawa kanonicznego” (kan. 1421 § 3 KPK/83). Urząd sędziego jest urzędem trwałym, ustanowionym na określony czas, przeważnie na pięć lat. Sędziego nie można usunąć z urzędu, chyba z prawnej i poważnej przyczyny *ex legitima gravique causa* (kan. 1422 KPK/83). Nawet *sede vacante* stolicy biskupiej nie pozbawia sędziego władzy sądenia. Zawsze jednak sędzia może zrezygnować z urzędu sędziego i po przyjęciu przez biskupa przestaje być sędzią lub też może wykluczyć się z sądenia w konkretnej sprawie.

Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa zarówno w pierwszej, jak i drugiej instancji powinny być sądzone przez trybunał kolejalny złożony z trzech sędziów (por. kan. 1425, 1° KPK/83). W trybunale pierwszej instancji wyjątkowo sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa może sędzić sędzia jednoosobowy, ale tylko w przypadku, gdy jest zbyt mała liczba sędziów w trybunale i za zgodą biskupa, na którym ciąży odpowiedzialność, aby nie doszło w sądeniu do jakiegokolwiek formy laksyzmu (por. MIDI II). „Jeżeli w diecezji lub pobliskim trybunale nie ma możliwości ustanowienia trybunału kolejalnego biskup moderator powinien powierzyć sprawę jednemu sędziemu będącemu duchownym, który tam gdzie jest to możliwe, winien sobie dobrać dwóch asesorów o sprawdzonym życiu probatae vitae, biegłych w naukach prawnych lub humanistycznych, zatwierdzonych przez biskupa do tego zadania” (kan. 1673 § 4 KPK/83). W sądzie drugiej instancji do ważności *ad validitatem* trybunał musi być zawsze kolejalny (por. kan. 1673 § 5 KPK/83). Nadużyciem jest powszechne, a nie wyjątkowe sądenie spraw przez jednego sędziego i to w trybunale, gdzie jest wystarczająca liczba sędziów i można utworzyć kolegium sędziowskie. Taka praktyka może

prowadzić do nieważności usuwalnej wyroku. „Wyrok jest dotknięty wadą nieważności usuwalnej tylko wtedy gdy: 1° został wydany przez liczbę sędziów niezgodną z prawem, wbrew kan. 1425 § 1” (kan. 1622, 1° KPK/83).

Zniesienie obowiązku dwuinstancyjności wyroku oraz zezwolenie na trybunał jednoosobowy to nie tylko „przyspieszenie”, ale też „uproszczenie” procesu o nieważność małżeństwa [Rozkrut 2016, 152]. Powstaje zatem pytanie czy takie rozwiązanie należy chroni przymiot nierozzerwalności małżeństwa oraz czy nie wypacza długiej praktyki sądownictwa kościelnego?

Stawiany przez prawodawcę nakaz posiadania przez sędziego pewnej prawości i moralności co określa zwrot *integrae fama*, stanowi zabezpieczenie bezstronności i ogranicza możliwość obcych wpływów czy nacisków przy wyrokowaniu.

Następny wymóg od sędziego to wykształcenie, odpowiednia wiedza *debita scientia*, czyli doktorat lub licencjat z prawa kanonicznego. Prawodawca kościelny zakłada, iż specjalistyczne studia prawna kanonicznego, uwieńczone doktoratem lub licencjatem wskazują na biegłość sędziego, zakładają poprawną analizę sądzonej sytuacji, a przede wszystkim wskazują na akceptację antropologii chrześcijańskiej i nierozzerwalności małżeństwa sakramentalnego. Inne, nawet wyższe wykształcenie, ale nie z prawa kanonicznego, nie daje w sądownictwie kościelnym takich gwarancji. To minimum wykształcenia kanonicznego jest wymagane nie tylko od wikariusza sądowego, pomocniczych wikariuszy sądowych, sędziów, ale też od obrońcy węzła małżeńskiego i rzecznika sprawiedliwości (por. kan. 1435 KPK/83).

KPK/83 zaostrzył wymagania wykształcenia w relacji do KPK/17. Stary Kodeks dopuszczał do sądenia oficjałów i wiceoficjałów z doktoratami lub biegłymi w prawie kanonicznym, *in iure canonici doctores vel ceteroqui periti* (por. kan. 1573 § 4 KPK/17). Zwrot *in iure periti* jest bardzo pojemny i nieostry, dlatego doprecyzowano i podniesiono wymagania wykształcenia sędziów w procesie małżeńskim. Od wymogu wykształcenia kanonicznego jest zwolniony biskup, który jest pierwszym sędzią w sądzie. Stosownie do kan. 378 KPK/83 wymogi do biskupstwa znacznie przewyższają wymogi stawiane sędziom, ale też wśród nich jest doktorat lub przynajmniej licencjat z Pisma św., teologii lub prawa kanonicznego uzyskanego w instytucie studiów wyższych, zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską lub prawdziwej biegłości w tych dyscyplinach *in iisdem disciplinis vere peritus* (por. kan. 378 § 1, 5° KPK/83).

Brak należytego wykształcenia zaburza relacje w sądzie i balansuje na granicy prawa. Istnieje bowiem grupa sędziów z wieloletnią praktyką, ale bez należytego wykształcenia lub z wysokim wykształceniem, ale niekanonicznym. W takiej sytuacji biskup może zwrócić się do Sygnatury Apostolskiej o dyspensę od wymaganego wykształcenia. Udzielona konkretnej osobie dyspensa jest na ściśle określony czas, łącznie ze zobowiązaniem jak najszybszego uzupełnienia wykształcenia kanonicznego. Jeśli warunki dyspensy nie zostaną wypełnione to urząd sędziego może zostać cofnięty dekretem kompetentnej władzy albo wyrokiem trybunału administracyjnego (por. kan. 149 § 2 KPK/83).

W KPK/83 nie ma wprawdzie wzmianki o wartości nauk pomocniczych przy instrukcji sprawy i wyrokowaniu, ale pełniejsze poznanie szczególnie psychologii pomaga sędziemu głębiej wniknąć w sytuacje stron, lepiej poznać i ocenić ich uwarunkowania osobowościowe i środowiskowe [Dzięga 2003, 190]. Znajomość nauk pomocniczych i ciągłe dokształcanie się pomaga w roztropnej ocenie dowodów, chroni przed bezkrytycznym aplikowaniem opinii biegłych do wyroku. Czasem przewodniczący kolegium może odstąpić od powołania biegłego, jeśli uzna że jego opinia jest bezużyteczna lub może wyrokować wbrew opinii biegłego [Leszczyński 2004, 144]. Wymagane przez sędziego wykształcenie, studium nauk pomocniczych oraz doświadczenie sądowe są wielką pomocą w sprawowaniu urzędu sędziego. Wprawdzie prawodawca kościelny nie wiąże z powierzeniem urzędu sędziego osobie bez wymaganego wykształcenia sankcją nieważności, ale musi się liczyć z ewentualnymi błędami w interpretacji prawa lub rażącej ignorancją w tym zakresie, a nawet nieważnością wyroku.

Trzecim kodeksowym wymogiem sędziego jest doświadczenie. Wprawdzie w obowiązującym porządku prawnym nie występuje wprost wymóg sędziego, aby posiadał konkretne doświadczenie życiowe, a tym bardziej sądowe, ale już w wymogu dotyczącego wieku wikariusza sądowego i pomocniczego wikariusza sądowego, liczącymi nie mniej niż trzydzieści lat *annos nati non minus triginta* można dopatrywać się pewnego doświadczenia. Ta granica wieku pozwala na uprzednie nabycie doświadczenia życiowego, a także doświadczenia sądowego dla innych pracowników sądu, np. notariusza, który może później awansować w pracy sądowej. Tej granicy wieku nie postawiono wprost pozostałym sędziom kościelnym, a przecież doświadczenie życiowe i zawodowe ma wielkie znaczenie, nie tylko w sądownictwie kościelnym. W sądzeniu spraw małżeńskich nie wystarczy formalna wiedza

wynikająca z wykształcenia, ale potrzeba umiejętności poprawnej aplikacji prawa do konkretnej sytuacji życiowej stron.

Aby lepiej zrozumieć prawo, sędzia kościelny musi też wniknąć w ducha prawa [Pikus 2009, 269], poznać realne warunki powstałej wspólnoty małżeńskiej, a także nowe wyzwania, które determinują wolę nupturientów. A duch prawa kanonicznego najpełniej wyraża się w formule: *salus animarum suprema lex* (por. kan. 1752 KPK/83). Sędzia kościelny musi nabyć moralną pewność sędziowską *ex actis et probatis*, co w starym tłumaczeniu znaczy „z faktów i dowodów”, a w nowym tłumaczeniu „z tego co zostało dokonane i udowodnione” (kan. 1608 § 2 KPK/83). Kandydat na urząd sędziego w sądzie kościelnym poza wymogami prawnymi powinien jeszcze posiadać zdolność właściwego orzekania i nieulegania wpływom innych osób czy rozwiązaniom obcym porządkowi kanonicznemu [tamże].

2. Uprawnienia i obowiązki sędziego w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa

Uprawnienia sędziego mają charakter personalny, jednoosobowy i są trwałe, choć kadencyjne. Sędzia rozstrzygający sprawę działa na mocy władzy zwyczajnej, wynikającej z urzędu, choć w przypadku prezbitera jest to władza zastępcza *vicaria*, a nie własna, to jednak decyzja sędziowska jest autonomiczna, wolna i podejmowana w sumieniu [Dzięga 1994, 18-19]. Sędzia orzeka zawsze na podstawie i w granicach prawa, zgodnie z własnym sumieniem, wzmocnionym pewnością moralną. Oznacza to, iż nikt nie może ingerować w ferowanie wyroku przez sędziego [Pikus 2009, 277]. Ani biskup, ani tym bardziej wikariusz sądowy nie może wymuszać na przewodniczącym trybunału kolegialnego zmiany zawiązania sporu, czy koniecznego dodania nowego tytułu na szczeblu apelacyjnym, a już tym bardziej wymuszać ferowanego wyroku. O zawiązaniu sporu, instrukcji sprawy i ewentualnym uzupełnieniu środków dowodowych decyduje przewodniczący.

„Jeżeli na stopniu apelacyjnym wniesiono nowy tytuł nieważności, sąd może go dopuścić *tribunal potest* i rozstrzygnąć, jak w pierwszej instancji” (kan. 1680 § 4 KPK/83). Możliwość ta nie stanowi obowiązku. O dopuszczeniu nowego tytułu decyduje przewodniczący trybunału kolegialnego, który ma akta sprawy, analizuje motywy dodania nowego tytułu i chroni przed ewentualnym graniem na zwłokę, czyli wydłużaniem procesu,

co może być w interesie adwokatów kościelnych. Czasem też zgłoszenie nowego tytułu na szczeblu apelacyjnym jest podyktowane względami finansowymi, bo koszty sądowe nie są jednakowe we wszystkich sądach w Polsce, a nawet w jednej metropolii są bardzo zróżnicowane. Strony procesu przeglądając strony internetowe poszczególnych trybunałów widzą duże rozbieżności w opłatach i czasem pouczone przez adwokatów kościelnych, zgłaszają nowy tytuł na szczeblu apelacyjnym do „sądu tańskiego”, albo bezpośrednio do Roty Rzymskiej z pominięciem trybunału metropolitalnego. Taka praktyka zaburza proces kanoniczny o nieważność małżeństwa, gdyż od sądu biskupa sufragana apeluje się do trybunału metropolity (por. kan. 1438 KPK/83) z zastrzeżeniem praw Roty Rzymskiej (por. kan. 1444 KPK/83) oraz sytuacji, gdzie dla kilku diecezji został ustanowiony jeden trybunał, to konferencja biskupów za aprobatą Stolicy Apostolskiej powinna ustanowić sąd drugiej instancji, chyba że wszystkie diecezje są sufraganiami tej samej archidiecezji (por. kan. 1439 § 1 KPK/83). Pominięcie trybunału metropolitalnego w apelacji narusza też postanowienie MIDI, które stanowi, iż: „Należy przywrócić apelację do Stolicy Metropolitalnej, gdyż to zadanie jako głowy prowincji kościelnej, utrwalone przez wieki jest wymownym znakiem synodalności w Kościele” (MIDI V).

Uprawnienia poszczególnych sędziów określa kodeks. Sędzia w nieskrępowany sposób ocenia wartość i wiarygodność zebranego materiału dowodowego, ale może też zlecić pewne funkcje innemu sędziemu, ustanawiając np. sędziego audytora czy relatora (por. kan. 1428 § 1 KPK/83, kan. 1429 KPK/83).

Sędzia poza uprawnieniami ma też liczne obowiązki, które znajdują się w KPK/83, a szczególnie w kan. 1446-1457. Wśród ważniejszych obowiązków sędziego na pierwszym miejscu KPK/83 wymienia unikanie sporów i jak najszybsze ich pokojowe rozstrzygnięcie oraz możliwość skorzystania z mediacji (por. kan. 1446 § 1-2).

Natomiast rozstrzygnięcia szczegółowe, które obowiązują od dnia 8 grudnia 2105 r. (po MIDI) nie kierują sądownictwa kościelnego na unikanie sporów, konwalidacji małżeństwa i nawiązywania wspólnoty małżeńskiej, ale mają na celu przyspieszanie i upraszczanie procesu kanonicznego. W dwudziestu kanonach (1671-1692) nie ma wprost troski o wygaszanie sporów między małżonkami. (kan. 1676 KPK/83) po reformie Franciszka ma zupełnie inny zapis i dotyczy wprowadzenia skargi powodowej. Jedyłą pozostałością po usuniętym kanonie jest zapis w MIDI, iż sędzia przed przyjęciem sprawy powinien mieć pewność, że małżeństwo rozpadło się

w sposób nieodwracalny i nie ma możliwości wznowienia wspólnoty małżeńskiej (por. kan. 1675 KPK/83). Praktycznym zastosowaniem tego przepisu może być otrzymany rozwód, rozwiązujący małżeństwo w porządku prawa państwowego, którego podstawą jest zawsze zupełny rozpad małżeństwa.

Kolejnym obowiązkiem sędziego w procesie o nieważność małżeństwa jest przestrzeganie właściwości sądowej [Szytchmiller 2000, 90]. Franciszek rozszerzył kompetencję trybunału na stronę powodową i obecnie w sprawach, które nie są zarezerwowane Stolicy Apostolskiej kompetentnym jest trybunał miejsca zawarcia małżeństwa, trybunał miejsca, w którym strony mają *domicilium vel quasi-domicilium* lub trybunał faktycznego zbierania większości dowodów (por. kan. 1672 KPK/83).

Sędzia ma też zakaz orzekania w procesie oraz pełnienia w niej zadań asesora, gdy w tej samej sprawie lecz w innej instancji *in alia instantia* już występował jako sędzia, rzecznik sprawiedliwości, obrońca wężła, pełnomocnik, świadek albo biegły (por. kan. 1447/83). Zakaz ten ma na celu zachowanie obiektywności sędziego, zarówno w toku instrukcji sprawy, jak i przy wyrokowaniu.

Z podobnych motywów sędzia nie może przyjmować sprawy, którą jest szczególnie zainteresowany z racji pokrewieństwa lub powinowactwa, w każdym stopniu linii prostej i aż do czwartego stopnia linii bocznej lub gdy sprawuje opiekę i kuratelę, jest w wielkiej zażyłości lub niechęci, spodziewa się korzyści albo chce uniknąć szkody (por. kan. 1448 § 1 KPK/83). Dlatego po przyjęciu sprawy sąd informuje strony o wyznaczonym składzie osobowym sędziów. Strony mogą sprawdzić czy sędziowie są bezstronni czy też znajdują podstawy do wykluczenia jakiegoś sędziego z kolegium sędziowskiego. Jeżeli sędzia sam się nie wycofa, to strona może go wyłączyć *pars potest eum recusare* (por. kan. 1449 § 1 KPK/83). Wyłączenie sędziego rozpatruje wikariusz sądowy, a wikariusza sądowego biskup, który stoi na czele sądu. Natomiast jeśli zgłoszono wyłączenie przeciwko biskupowi, to powinien powstrzymać się od orzekania, (por. kan. 1449 § 2-3 KPK/83).

Praktyka sądowa wskazuje, iż bardzo rzadko można sprawnie przeprowadzić proces czyli dotrzymać terminów kodeksowych, aby sprawy w pierwszej instancji nie przeciągały się ponad rok, a w drugiej ponad sześć miesięcy. Zniesienie obowiązku dwuinstancyjności przez Franciszka znacznie zmniejszyło ilość spraw w drugiej instancji, a tym samym przyspieszyło czas ich rozpatrywania na szczeblu apelacyjnym. Wyrok pozytywny

w pierwszej instancji staje się wykonalny po upływie terminów wyznaczonych na apelację, czyli piętnastu dni użytecznych od otrzymania wiadomości o ogłoszeniu wyroku (por. kan. 1630 § 1 KPK/83). Jeśli apelacja nie wpłynęła w tym zawitym terminie, wyrok pozytywny staje się wykonalny *fit executiva*. Naruszanie kodeksowych terminów sądowych wynika przeważnie z powodu trudności w ustalaniu adresu strony pozwanej, z niestawienia stron lub świadków, z migracji uczestników procesu, czy z ustanawiania trybunałów delegowanych. Czasem brak świadectw kwalifikacyjnych od proboszczów, czy alegatów małżeńskich opóźniają proces. Ale może też być zbyt długie oczekiwanie na wota sędziowskie, zwłaszcza gdy sędziowie wotujący mają jeszcze inne obowiązki pozasądowe oraz z przeciągającej się pomocy sądowej innych trybunałów, tzw. rekwizycji (por. kan. 1418 KPK/83). Sędzia na prośbę stron lub świadków, czy z własnej inicjatywy powinien tak kierować procesem, aby w jak najszybciej, bez zbędnych kosztów zebrać potrzebne dowody.

Kolejnym obowiązkiem sędziego jest złożenie przysięgi, że należycie i wiernie *rite et fideliter* wypełni swoje zadanie (por. kan. 1454 KPK/83). Choć w kanonie nie ma wprost o przysiędze sędziego do zachowania urzędowej tajemnicy, to logicznym jest, aby taką przysięgę odebrać. A tym bardziej, iż następny kanon stanowi, iż w procesie spornym tajemnica urzędowa jest uzależniona od ewentualnej szkody, która mogłaby spotkać strony oraz tajemnicy sędziów o ewentualnej dyskusji podczas sesji sędziowskiej, przed wydaniem wyroku (por. kan. 1455 § 2 KPK/83).

„Sędziemu i wszystkim urzędnikom sądowym zakazuje się przyjmowania jakichkolwiek podarunków z racji prowadzonej sprawy” (kan. 1456 KPK/83). Prawodawca kodeksowy tym zakazem chroni sędziów przed zarzutami: braku obiektywizmu, stronniczości i tendencyjnego sądenia, które może naruszać zasadę sprawiedliwości oraz poszukiwania prawdy obiektywnej. Jak w każdej sprawie potrzebny jest tutaj zdrowy rozsądek i odpowiedzialność [tamże, 100].

Na zakończenie tej grupy obowiązków sędziów, prawodawca kodeksowy przewiduje możliwość karania sędziów, nie wykluczając pozbawienia urzędu. Są to kary za ewentualne niedopełnienie obowiązku lub nadużycia urzędu. „Sędziowie, którzy są na pewno i ewidentnie kompetentni *certe et evidenter competentes* uchylają się od wymierzania sprawiedliwości oraz którzy nie mając oparcia w żadnym przepisie prawa, uznają swoją właściwość oraz rozpoznają sprawy i orzekają, którzy naruszają ustawę o tajemnicy lub

na skutek podstępu albo poważnego zaniedbania wyrządzają procesującym się inną szkodę” (kan. 1457 § 1 KPK/83). Sędzia może być ukarany przez biskupa. Inni pracownicy sądowi mogą być ukarani przez wikariusza sądowego lub przez biskupa. Kara może być wymierzona na wniosek strony lub z urzędu. Wymienione wykroczenia muszą być popełnione z winą umyślną, aby stanowiły podstawę karania (por. kan. 1321 § 2 KPK/83).

Podsumowanie

Podsumowując należy stwierdzić, iż sędzia kościelny to ważny urząd wykonywania władzy sądowniczej, który przysługuje najpierw biskupowi diecezjalnemu. Biskup diecezjalny mocą władzy własnej powołuje wikariusza sądowego, pomocniczych wikariuszy sądowych i sędziów do wykonywania władzy sądowniczej w swoim trybunale. Biskup może też tę władzę sądowniczą wykonywać osobiście, ale zdarza to się bardzo rzadko. Sędzią może być osoba duchowna lub wyjątkowo osoba świecka, jako uzupełnienie kolegium sędziowskiego. Do pełnienia funkcji sędziego potrzebne jest specjalistyczne wykształcenie z prawa kanonicznego, doktorat lub przynajmniej licencjat. Czasem się zdarza, iż w sądzie pracuje jakiś profesor innej dyscypliny naukowej czy biegły w tej materii, ale bez przygotowania kanonicznego. Stanowi to nadużycie *abusio*, którego należy unikać. W sądach, gdzie jest brak sędziów, Stolica Apostolska dyspensuje od wykształcenia, ale tylko do pewnego czasu, dając możliwość uzupełnienia wymaganego wykształcenia.

Ponadto KPK/83 wymaga od sędziego nieposzlakowanej opinii *integrae fama* oraz wieku nie mniej niż 30 lat (por. kan. 1420 § 4 KPK/83). W komentarzach można jeszcze znaleźć takie cechy sędziego jak: prawe sumienie, umiłowanie prawdy, sprawiedliwości i prawość charakteru [Pikus 2009, 41]. Chociaż w kościelnym porządku prawnym w odróżnieniu od porządku państwowego występuje formalny brak terminu, niezawisłość sędziowska to niezawisłość, która ma kluczowe znaczenie i materialnie występuje pod innymi terminami np. bezstronność czy obiektywizm.

PIŚMIENNICTWO

- Dzięga, Andrzej. 1994. *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*. Warszawa: Oficyna Kalamus.
- Dzięga, Andrzej. 2003. „Problem skuteczności opinii biegłego prywatnego w kanonicznym procesie spornym.” W *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i Studia*.

- T. 3, red. Andrzej Dzięga, i Mirosław Wróbel, 189-208. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Greszata-Telusiewicz, Marta. 2019. „Sędzia kościelny.” W *Leksykon prawa kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, 2591-601. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa KUL.
- Krukowski, Józef. 2007. „Trybunał pierwszej instancji.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. T. V: Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 31-55. Poznań: Pallottinum.
- Leszczyński, Grzegorz. 2004. „Wartość dowodowa opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.” *Ius Matrimoniale* 9:137-50.
- Pikus, Szymon. 2009. *Niezawisłość sędziego kościelnego*. Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Rozkrut, Tomasz. 2016. „Czy drugi wyrok w procesie małżeńskim jest konieczny?” *Roczniki Nauk Prawnych* XXVI, nr 2:137-53.
- Sztymiler, Ryszard. 2000. *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

